

donosi važne spoznaje o promjenama u zadarskoj upravi, sucima i nadležnosti sudova gdje upozorava da sudski spisi ne odražavaju nužno pravu percepciju procesnih stranaka o sporovima u kojima sudjeluju. Autor ističe uporabu gradskoga statuta i kapitulara kao normativnoga okvira unutar kojega djeluju sudovi te naglašava važnost društvenih mehanizama koji se odražavaju u sudskome postupku te *koji utječu na stvaranje i održavanje slike o legitimnosti presuda*. Na koncu autor zaključuje kako zadarsko sudstvo pokazuje izrazito visok stupanj razvoja u promatranome razdoblju između 1358. i 1458. godine - parnice zbog evikcije, profilirana nadležnost sudova koja se branila različitim pravnim mjerama, poznavanje općega europskog prava te sudjelovanje zadarske općine u određenim parnicama svjedoči i o zrelosti komunalnoga uređenja srednjovjekovnoga Zadra.

Na kraju knjige nalazi se znanstveni aparat: u posebnome odjeljku *Prilozi* (175-232) autor donosi pojedine dokumente iz svake sudske knjige, ovisno o različitim vrstama sporova koji se javljaju u sudskim zapisnicima srednjovjekovnoga Zadra (U odjeljku upozorava na način njihove transkripcije i sistematizacije.); zatim *Bibliografija* (233-242), *Kazalo* (243-252) i *O autoru* (253).

Tomislav Popić (1981.) docent je na Odjelu za povijest Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu gdje predaje više kolegija iz hrvatske srednjovjekovne povijesti. Autor je više znanstvenih radova, a izlagao je na nekoliko međunarodnih konferencija i znanstvenih skupova u Hrvatskoj, Sloveniji, Mađarskoj, Velikoj Britaniji i Finskoj. Područja njegovoga znanstvenog interesa su srednjovjekovna povijest i pravo, društvena i urbana povijest, socijalne teorije i antropologija prava te djelovanje sudova u srednjemu vijeku. Ovo djelo namijenjeno je povjesničarima i znanstvenicima koji proučavaju urbanu, pravnu (institucionalnu) i društvenu povijest srednjega vijeka te predstavlja važnu znanstvenu studiju za povijest hrvatskih srednjovjekovnih sudova.

Sandra Begonja

Italy and Europe's Eastern Border (1204-1669), Damian, Iulian Mihai / Pop, Ioan-Aurel / Popović, Mihailo / Simon, Alexandru (eds.). Series: Eastern and Central European Studies - Volume 1, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang, 2012, 358 stranica

Kao prvi svezak u seriji „Eastern and Central European Studies“ izdavačke kuće Peter Lang godine 2012. izašao je zbornik radova s međunarodne konferencije „Italy and Europe's Eastern Border. 1204-1669“ održane u Rimu u studenome 2010. godine. Međunarodno je uredništvo uspjelo okupiti dvadeset članaka vrsnih europskih medievista i stručnjaka ranomoderne povijesti, koji su pokrili široki raspon tema, od križarske problematike i vojne povijesti, pitanja graničnih područja, crkvenih unija, diplomacije, gospodarske povijesti, humanizma, diplomatike, povijesti i prozopografskih studija, s osobitim težištem na odnosu talijanskoga prostora i jugoistočne Europe.

Zbornik otvara članak Emanuela Constantina Antoche „La croisade de 1443 dans les Balkans. Anatomie d'un échec.“ Autor donosi pregled ambicioznoga križarskog plana zapadnih sila protiv Osmanlija, predstavljenoga 1439. godine na koncilu u Firenci, te detaljno raščlanjuje taj vojni pohod. Iako su „dugotrajna kampanja“, kao i posljedica bitka kod Varne, koja je umnogome odredila budućnost Ugarskoga Kraljevstva, a i Europe, bile predmetom brojnih historiografskih istraživanja, autor u svome članku postavlja nova pitanja i raščlanjuje teze o stvarnim mogućnostima uspjeha toga pothvata. Uz uporabu opsežne relevantne literature, autor donosi i brojne citate iz suvremenih narativnih vrela raznolikoga podrijetla, što pridonosi vrlo preciznome prikazu atmosfere oko priprema, samoga tijeka događaja i njegova ishoda. Članak donosi detaljan opis raznih faza pohoda, od predstavljanja plana na koncilu u Ferrari, njegovoga puta prema realizaciji, pri-

kaza uloga i interesa ključnih čimbenika koji su u njemu sudjelovali ili ga podupirali, kako s kršćanske, tako i s osmanske strane.

Nadovezujući se na prethodni članak, slijedi tekst „Image de l'Union et de la croisade dans le Dialogue avec un moine contre les Latins de Théodore Agallianos (1442)“ Marie-Hélène Blanchet. Ona se osvrnula na pitanje crkvene unije zapadnoga kršćanstva s istočnim, o kojoj se debatiralo i dogovaralo na koncilu u Ferrari i Firenci tijekom 40-ih godina 15. stoljeća i dogovorenoj 1442. godine, i to kroz raščlambu gotovo nepoznatoga bizantskog vrela – traktata Teodora Aggalianosa *Dijalog s redovnikom protiv Latina* (1442). Analizom toga djela autorica donosi zanimljiv uvid u bizantsko viđenje zbivanja oko unije, ukazuje na raznolikost gledišta bizantskih kroničara, ali i vlastodržaca oko toga pitanja te će skretanje pozornosti na ovo djelo biti od znatne koristi istraživačima problematike crkvene unije.

Zadržavajući se, nadalje, na tematici kršćansko-osmanskih sukoba u 15. stoljeću, Anna Calia u članku „The Venetian-Ottoman Peace of 1479 in the Light of Documents from the Venice State Archive“ fokus stavlja na pokušaje Mletačke Republike i Visoke porte za sklapanjem primirja koncem 70-ih godina 15. stoljeća, nakon niza godina ratovanja. Svoj osvrt autorica je ponajviše temeljila na izvješćima diplomatske komunikacije, ambasadora i dragomana koji su razmjenjivani između Venecije i Konstantinopola. Autorica je koristila i dosad neobjavljenu i slabo poznatu građu iz Mletačkoga državnog arhiva, što je dodatno rasvijetlilo okolnosti kako oko samoga primirja, tako i oko mletačko-osmanskih odnosa u cjelini.

Burno doba ratnih pohoda po Balkanu u središtu je članka Paola Cherubinija „Un épisode peu connu de la guerre des Balkans (1469) par les Commentarii de Jacques Ammannati“ i to kroz prizmu spisa Jacquesa Ammannatija, osobnoga tajnika pape Pia II. i kardinala od 1461. do 1479. godine. Ammannatijev spis donosi brojnu korespon-

denciju i dokumente, a u ovome se članku autor osobito zadržava na jednoj ratnoj epizodi na prostoru Hrvatske i Bosne 1469. godine, u vrijeme bosanskoga sanžak-bega Isak-bega Isakovića. Stoga je ovaj rad utoliko zanimljiviji jer donosi dosad gotovo nepoznate podatke iz vremena osmansko-kršćanskih ratova na hrvatskome i bosanskome prostoru i to iz vrela koje je u ovdašnjoj historiografiji vrlo slabo istraženo.

Problematikom pokušaja kršćanskih zemalja da zaustave i odagnaju osmanski prodor bavi se i Iulian M. Damian u članku „From the ‘Italic League’ to the ‘Italic Crusade’: Crusading under Renaissance Popes Nicholas V and Pius II.“ Pri tome se i on također zaustavlja na jednome, dosad također slabo poznatome, traktatu *Strategicon adversus Turcos* milanskoga humanista Lampa Biraga. U tome tekstu Birago je razradio prijedlog suprotstavljanja Osmanlijama, temeljen na vojnoj snazi Italije i Europe s ishodištem u Bologni. Opisana je potrebna vojna snaga te predviđeni trošak cijeloga pothvata. Traktat je predstavljen i papama Nikoli V. i Piu II., no u konačnici nikad nije bio realiziran.

Claudine Delacroix-Besnier u svome članku „Rencontres entre théologiens grecs et latins et échanges culturels sous les règnes de Jean VI Cantacuzène et de Jean V Paléologue“ analizirala je teološke dodire između istočne i zapadne crkve tijekom 14. stoljeća. Donosi kronologiju tih susreta te glavne sudionike i inicijatore sastanaka, dobro sistematizirane i u tabličnome prikazu na kraju članka. Bernard Doumerc u svome se prilogu „Le problème des confins en Morée vénitienne à la fin du XVe siècle“ osvrće na zbivanja na Peloponezu koncem 15. stoljeća, u vrijeme velikoga osmanskog osvajanja toga, za Mlečane oduvijek strateški važnoga prostora, te raščlanjuje odnos između Mletačke Republike i Otomanskoga Carstva u tome periodu.

Prisutnost i djelatnost talijanskih trgovaca u Ugarskoj od razvijenoga do kasnoga srednjeg vijeka prikazao je Andrea Fara u članku „Italian Merchants in the Kingdom of Hun-

gary in the Late Middle Ages and the Early Modern Period (XIIIth–XVIth Centuries.“ Iako su i prije sredine 14. stoljeća talijanski, a osobito firentinski, trgovci bili prisutni na tome prostoru, snažan impuls njihovoj pojačanoj djelatnosti predstavljala je vlast Ludovika Anžuvinskog od sredine 14. stoljeća. Kao ilustrativan primjer velikoga političkog i gospodarskog uspona, koji su neki od tih trgovaca postigli u Ugarskoj, autor je izdvojio te u kratkim biografskim crticama prikazao Filippa Scolarija, znanoga i kao Pipo de Ozora ili Pippo Spano. Uz njega su se i neki drugi Toskanci istaknuli u gospodarskome i društvenome životu Ugarskoga Kraljevstva. U 15. i 16. stoljeću bilježi se znata prisutnost talijanskih trgovaca u Transilvaniji, od kojih se neki i trajno nastanjuju u tome kraju. Premda su se s vremenom mijenjale i političke okolnosti, kao i investicijski uvjeti, nazočnost trgovaca s Apeninskoga poluotoka tijekom niza stoljeća nije prestajala.

Osvrt na pad Bosanskoga Kraljevstva pod osmansku vlast donosi Emir O. Filipović u članku „*Ardet ante oculos opulentissimum regnum* (...) Venetian Reports about the Ottoman Conquest of the Bosnian Kingdom, A.D. 1463“ i to s težištem na mletačkim izvješćima o tome događaju. Autor naglašava osobitu vrijednost tih vrela, koje procjenjuje kao vrlo objektivne i pouzdane premda nisu iznimno detaljni i opsežni. S obzirom na ne baš izdašna vrela u dubrovačkome arhivu, koji je inače primarno ishodište izvora pri proučavanju srednjovjekovne povijesti Bosne, mletačke bilješke o dramatičnim zbivanjima 1463. godine bivaju još značajnije. Među njima se posebno izdvajaju izvješća trogirskoga kneza, diplomatske instrukcije koje su dobivali mletački poslanici pri Svetoj stolici, a zanimljiva su i pisma koja su Mlečani slali papi, Firentincima, portugalskome kralju, caru Friedrichu III. te pisma koja su pisali neki crkveni velikodostojnici. Ta izvješća pokazivala su živu mletačku zainteresiranost i zabrinutost za zbivanja Balkanu te na njih pružaju novu, pa i ponešto drugačiju, sliku od dosadašnje.

Zanimljiv prilog kulturnoj povijesti donosi Christian Gastgeber u članku „Griechischer Humanismus in der italienischen Renaissance: Aspekte eines idealisierten Kulturtransfers.“ Analizira tematiku poznatoga transfera grčkoga jezika i kulture na europski Zapad tijekom 15. stoljeća zastajući poglavito na pitanjima je li ovo preuzimanje grčkih elemenata samo slučajna podudarnost s ondašnjim zapadnim kulturnim gibanjima, koje je bilo ishodište tome procesu, što se uopće na europskom Zapadu podrazumijevalo kao grčka kultura i što je Zapad doista od toga preuzeo. Autor donosi pregled od početnih zanimanja za grčku pismenost na Zapadu te se osvrće na recepciju grčke kulture, pri čemu naglašava da su humanisti pritom bili vezani isključivo na klasično doba i kulturu, dočim su mnogo manje zanimanja pokazivali za bizantsku književnost i liturgijska djela te filozofsko-teološke traktate, tek povremeno se zanimajući za neka povijesna djela itakozvane *adversus Turcos* traktate. Pri tome je autor proveo i kvantitativnu analizu kojom je nastojao potvrditi selektivnost prema recepciji grčkih tekstova i to na temelju grčkih rukopisa u knjižnici Medicijevih i knjižnici kardinala Domenica Grimana. Pokazalo se da je u fundusu *Graeca* tih knjižnica, poglavito u počecima grčkih studija u Italiji, od 60 do 67 posto djela bilo iz klasične literature, dočim je bizantske i neteološke literature bilo od sedamnaest do devetnaest posto, što potvrđuje zaključak da je interes za grčku filologiju prije svega bio usmjeren retrospektivno na antiku.

Iz perspektive hrvatske povijesti vrijedan je prilog Borislava Grgina „Antonio Bonfini on Dalmatia, Croatia and Slavonia in the Fifteenth Century.“ Autor je analizirao djelo *Rerum Ungaricum decades* Antonija Bonfinija, vrsnoga humanističkog historiografa koji je pripadao znamenitome kulturnom krugu oko kralja Matije Korvina. Riječ je o djelu koje donosi vrijedne podatke o povijesti Hrvatsko-Ugarskoga Kraljevstva s konca 15. stoljeća. Bonfini je možda čak i pratio kralja na njegovim vojnim pohodima te su stoga njegove bilješke o vojnim snagama, glavnim

akterima i detaljima bitaka te o njihovim posljedicama osobito vrijedne u rasvjetljavanju turbulentnih zbivanja tijekom ratovanja s Osmanlijama. Autor priloga također je analizirao i kontekstualizirao Bonfinijevo poimanje srednjovjekovne Dalmacije, Hrvatske i Slavonije ukazujući na humanističko miješanje političke terminologije s klasičnim značenjima. Zaključuje na koncu da Bonfinijev prikaz Kraljevstva Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u tome periodu reflektira njihovo marginalno značenje na dvoru kralja Vladislava, što pak donekle objašnjava i traganje za drugim dinastičkim i državno-pravnim okvirima za kojima su, u tim dramatičnim trenucima raspada kraljevstva, krenuli predstavnici hrvatske kasnosrednjovjekovne društvene elite.

Tematiku crnomorskoga gusarstva tijekom 16. stoljeća i osmanske vlasti u središte svoga interesa stavio je Güneş İşiksel u članku „La piraterie abkhaze et la réaction ottomane: une contribution au débat sur la fermeture de la mer Noire.“ Osvrće se na stariju historiografsku debatu oko otvorenosti/zatvorenosti Crnoga mora u tome vremenu te zaključuje da to pitanje još uvijek ostaje otvoreno. Prozopografsku studiju o obiteljima mletačkih dragomana u mletačkoj ambasadi u Carigradu donio je Christian Luca u članku „Some Families of Dragomans from the Italian-Levantine Community of Beyoğlu (Pera in Constantinople). Employees of the Venetian Embassy at the Porte during the 16th–17th Centuries.“ Njegova analiza pokazala je da su neke od najmoćnijih dragomanskih obitelji potjecale iz Venecije, Genove i Istre, a bilo je nekih s dubrovačkim vezama, kao i izvornoga grčkog podrijetla. Istražujući obiteljske veze i karijere dragomana, pokazao je da su mladići već zarana slijedili očeve stope, a ukazao je i na važnost ženidbene politike toga kruga u diplomaciji i politici.

Studiju o Amadeu VI., znamenitome savojskom grofu iz 14. stoljeća, priložio je Matteo Magnani u članku „The Crusade of Amadeus VI of Savoy between History and Historiography.“ Težište članka jest na kri-

žarskome pohodu iz 1366. godine kada je Amadeo osvojio tursko Galipolje i britanskoga cara Ivana V. Paleologa oslobodio iz bugarskoga zatočeništva. Premda se o Amadeu dosta pisalo, Magnani u članku donosi novije interpretacije njegove biografije kao i čitave križarske ekspedicije koju je predvodio. U konačnici se postavlja pitanje je li ta ekspedicija doista bila križarskih pohod s obzirom da nije imala klasično obilježje rata protiv islama. Zaključuje da se pohod ipak može nazvati križarskim jer i sam papa Urban V. dao svoj blagoslov za oslobađanje cara iz zatočeništva očito u uskoj vezi s idejom o borbi protiv nevjernika.

U članku „Venetian ‘Chronicler in Crete: the Case of Lorenzo de’ Monaci and His Possible Byzantine Sources“ Šerban Marin prikazuje poznatoga mletačkog humanista, notara i kancelara na Kreti od 1388. godine Lorenza de Monacisa, autora znamenitoga djela *Chronicon de rebus Venetis* odnosno poznatijega kao *De gestis, moribus et nobilitate civitatis Venetiarum*. Autor je istražio možebitne de Monacisove veze unutar grčkoga kulturnog kruga na Kreti kao i moguća vrela kojima se služio prilikom pisanja djela, osobito onih bizantskih.

Gianluca Masi u članku „Scoccibucca (Skočibuha) and Faccenda (Fačenda), Two Families of Shipowners and Merchants in Ragusa (Dubrovnik) between the 16th and 17th Century“ donosi prozopografsku studiju dubrovačkih obitelji Skočibuha i Facenda. Poznate podatke o uglednim pomorcima i trgovcima iz tih elitnih građanskih obitelji nadopunio je dosad nepoznatim detaljima do kojih je došao pretražujući Državni arhiv u Firenci. Radi se ponajprije o podacima vezanima za pomorsko-trgovačku djelatnost nekih članova obitelji, a koji su vodili sve do krugova oko firentinskih vlastodržaca de Medicija.

Ioan-Aurel Pop i Alexandru Simon u zajedničkom članku „The Venetian and Wallachian Roots of the Hungarian-Ottoman Truce of Spring 1468: Notes on Documents from

the States Archives of Milan“ donijeli su prilog o političkoj i diplomatskoj povijesti ugarsko-osmanskih odnosa u drugoj polovici 15. stoljeća, s posebnim osvrtom na položaj i držanje Venecije u spletu tih odnosa. Analizirali su mirovni sporazum između kralja Matije Korvina i sultana Mehmeda II. sklopljen 1468. godine. Osobita vrijednost članka prilozi su s komentarima, odnosno prijepisi izvješća milanske diplomatske (i špijunske) mreže u Veneciji, a koji su se osobito bavili tada aktualnim pitanjima ugarsko-osmanskih odnosa. Glavno vrelo informacija bile su mletačke vijesti, koje je potom milanski poslanik u Veneciji Girardo de Colli, zajedno sa svojim opažanjima, slao milanskome velikom vojvodi Gian Galeazu Sforzi.

Ioan-Aurel Pop, pak, u svome samostalnom članku „Sigismund of Luxemburg and the Patriarchate of Aquileia - between History and Historiography (Based on a Chronicle found in the Correr Library of Venice)“ analizira dvije tematske okosnice – Sigismunda Luksemburškoga i Akvilejski patrijarhat koje su, svaka za sebe, odavno izazivale dosta historiografskoga zanimanja, no njihov su odnos najčešće je nekako ostajao po strani. Autor stoga u ovome članku nadoknađuje tu lakunu te detaljnije razrađuje ulogu sjevernotalijanskoga područja u crkvenoj i geostrateškoj politici kralja i cara Sigismunda. Pri tome je rabio zanimljiva vrela – srednjovjekovne kronike o akvilejskim patrijarsima od kojih jedna, autora Giacoma Valvasonea de Manica, vrlo detaljno opisuje Sigismundovu vojnu intervenciju na području Furlanije. Analiza tih vrela pokazala je da su zbivanja s početka 15. stoljeća zrcalila kako unutrašnje napetosti na tome području, tako i žestoko rivalstvo između Venecije i Svetoga Rimskog Carstva.

Na jedan od najznamenitijih događaja iz 16. stoljeća – osmansku opsadu Malte 1565. godine – osvrtće se Emmanuelle Pujeau u članku „Malte, clef de l'Europe en 1565?“ Donosi kronologiju zbivanja, raščlanjuje stratešku važnost Malte u nadzoru nad Sredozemljem, ističe tadašnje slabljenje kršćan-

skoga jedinstva u borbi protiv Osmanlija (što zbog rasta protestantizma, što zbog drugih razloga), a što je sve otežavalo položaj Maltežana pred osmanskom prijetnjom. Ipak, herojstvom vitezova iz reda ivanovaca Malta je obranjena, a autor je donio i kratku crticu o junaštvu anonimnih branitelja otoka.

U zadnjemu članku naslovljenom „Union religieuse, unité politique et alliance militaire. Les légats pontificaux en Orient au temps du concile de Florence“ Benjamin Weber osvrnuo se na jedno od temeljnih pitanja kasnosrednjovjekovne i ranomoderne povijesti – pitanje jedinstva i zajedništva. U fokus je stavio tri ključna aspekta – crkvenu uniju, političko zajedništvo i vojno savezništvo. Donio je i nove podatke o nekim papinskim izaslanicima koji su bili u takvim misijama zajedništva (Jacopo de Primadizzi, Alberto de Sarteano i drugi) te, na neki način, izborom teme prikladno zaključio čitav zbornik.

Ocjenjujući ovo izdanje, doista se može napisati da se radi o vrlo dragocjenome prilogu povijesti srednje i jugoistočne Europe. Osobita je vrijednost Zbornika što svih dvadeset radova gotovo redovito donose nova vrela ili nove interpretacije, neovisno radi li se o više ili manje istraženim historiografskim temama. Zbornik je zanimljiv i iz perspektive hrvatske kasnosrednjovjekovne i ranomoderne povijesti, ne samo zbog nekoliko članaka koji se izravno njome bave, nego i stoga što joj daje široki kontekstualizirajući okvir, poglavito u burnome vremenu osmanskih osvajanja i preslagivanja na europskoj političkoj, društvenoj, crkvenoj i kulturnoj sceni. Stoga, uz pohvalu autorima i urednicima ovoga sveska, s nestrpljenjem valja iščekivati, nadam se isto tako poticajne, buduće sveske novouspostavljene serije o povijesti srednje i jugoistočne Europe uglednoga međunarodnog izdavača znanstvene literature Petera Langa.

Zrinka Pešorda Vardić